

Ugledališčena nomadskost kot plastenje pogleda, raznolikih umetniških kreacij in energij

Eva Pori, Eva.Pori@ff.uni-lj.si

Tomaž Toporišič. *Medmedijsko in medkulturno nomadstvo: O vezljivosti medijev in kultur v sodobnih uprizoritvenih praksah.*

Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Akademija za gledališče, radio, film in televizijo Univerze v Ljubljani, 2018.

Tomaž Toporišič v znanstveni monografiji *Medmedijsko in medkulturno nomadstvo: O vezljivosti medijev in kultur v sodobnih uprizoritvenih praksah*, kot naslednici njegovih predhodnih teatroloških raziskav o soočanju (dinamičnih) razmerij med tekstocentrizmom in scenocentrizmom in nanosov ugotovitev o smrti literarnega gledališča, krizi avtorja in iskanju gledaliških taktik v okviru kriz, ostaja zavezan kontinuiranemu notranjemu dialogu med umetniško in teoretsko prakso. Skozi proces tematizacij medmedijskega nomadstva, kreolizacije, altermodernizma (ki ga pojmuje po Bourriaudu kot »ponovno določitev modernosti v dobi globalizacije«), dekonstrukcije dramskih in gledaliških pisav na podlagi izbranih primerov iz sodobnih uprizoritvenih praks sestavlja logiko živega gledališča, ki temelji na plastičnem oplajanju raznolikih umetniških energij in se spočenja v badioujevski razi med končati staro in začeti novo.

Gledališče zadnjih nekaj desetletij vse bolj uresničuje badioujevsko strast do realnega – uvida v stvar samo. Je prostor brez središča, mej in omejitev – krogotok, ki se upira in protipostavlja vsakršnemu avtomatizmu, logiki in zmehaniziranemu pogledu na svet in človeka. Je govorica, ki ima »izvor globoko v naši osebnosti, kot neka drugost počiva na dnu, globlje od nas« in čaka, da se lahko razpre in zasije (Novarina, *Govorjeno telo* 25). Zveni posameznih tekstov in uprizoritev kot enakovredni elementi vstopajo v dialoška razmerja, s svojo kreativno vlogo sodelujejo pri osmišljanju novega tekstovnega in uprizoritvenega, s tem ko od-krivajo, raz-krivajo pomene ali pa jih v spajanju z drugimi zveni in pomeni ustvarjajo povsem na novo. Premene tekstovnega in scenskega se pre-livajo, iz-livajo ali pri-zvenevajo, od-zvenevajo ena v drugo in

vodijo v celovitost, v izpo(po)lnjenost, ki je tišina sama. V trenutku zamolka pomena se izreče, zasije, zažari neizrečeno in imenuje neimenljivo – se zgodi badioujevsko uzrtje bistva oziroma resnice ali vsa *realnost gledališča* (Novarina). Gledališče kot govornica z univerzalno razsežnostjo in globalno dimenzijo, a hkrati z izrazito individualnim (lokalnim) značajem, ki ne imenuje, pač pa kliče in nagovarja (Novarina 25), vsebuje časovni mehanizem; ob linearnem odtekanju, odzvenevanju govora, glasov v molku in preteklost – skozi dekonstrukcijo, repozicioniranje se dogodeva nenehno vračanje elementov, uzrtje smisla, opomenjanje in ne nazadnje spoznanje vsega tega, kar smo. Uvid v bistvo – v badioujevsko realno, ki je vselej prisotno na odsoten način, se »nenehno izpoveduje na nezaznavnem s fantastično hitrostjo premikajočem se robu med nevidnostjo izrečene besede in neslišnostjo slike« (Vitez, »Teater« 90).

Avtor skozi tovrstno optiko »teoretizacije gledališča« (Šuvaković) in izhajanja iz Badioujevega razmišljanja na prizorišču polj uprizoritvenih teorij in praks zadnjih desetletij po horizontali in vertikali pretrese petnajst na videz heterogenih, a enorodnih obravnav dramskih pisav. Panoramski prelet režijskih interpretacij in podrobnejši raziskovalni vpogled v teoretično-kreativna ukvarjanja sopostavlja ob raznolike misli teoretičnih in umetniških/praktičnih interpretov. Na ta način izrisuje novo strukturo in podobo gledališča, ki se spočenja v preteklosti in hkrati gleda že v prihodnost.

Izhaja iz raznovrstnih teoretizacij gledališča: semiotične teorije (Ubersfeld, Eco, Fischer-Lichte), teorij performativnega obrata – kulture performativnosti (Fischer-Lichte). Znotraj posebnih oblik uprizarjanja, ne več dramskega, postdramskega (Lehmann, Auslander, Fischer-Lichte, Pavis, Sarrazac, Shevtsova, Bourdieu, Badiou), poststrukturalistične ali postsemiotične logike (Pavis, Fischer-Lichte) vstopa v dialog s širokim diapazonom tekstovnih korpusov in avtorjev dramskih pisav. Izolirane otoke slovenske teoretske misli o (slovenskem) gledališču, kot ga koncipirajo ustvarjalci (Šeligo, Janša, Jovanović, Frljić, Semenič idr.), postavlja v širši, evropski in zunajevropski kontekst. Blizu mu je metodološko prečenje raznolikih ved (metodološki pluralizem) – primerjalne književnosti, sociologije gledališča, kulturnih študij, literarne teatrologije in teorije, filozofije. S pretresom omenjenih teoretizacij opozori na nujnost vzpostavitve eklektičnih povezav in izhajanja iz raziskav eklektičnega metodološkega aparata.

Toporišičev poskus tematizacije in teoretizacije gledališča nove dobe temelji na preverjanju naslednje teze:

Del sodobnih uprizoritvenih praks se je v zadnjih sto letih zavestno vračal k hibridnosti, k vezljivosti različnih medijev, k (utopičnim?) poskusom, ki so od začetka 20. stoletja in zgodovinskih avantgard, predvsem pa od hepeningov in Fluxusa skušali združevati tradicionalno ločene umetnosti oziroma, povedano z besedami Allana Kaprowa,

premešati umetnost in življenje. Tako so nastajali vedno novi hibridni prostori umetnosti, različne oblike hibridnih odskih praks, ki so na novo artikulirale nekatere bistvene postulate neoavantgardnega performansa ter vizualne umetnosti nasploh. (Toporišič 11)

Izhodiščno tezo preverja na izbranih primerih sodobnih gledaliških in uprizoritvenih praks, ki jih medsebojno sooča v petnajstih poglavjih in jih umešča v večdelno, na prvi pogled tridelno strukturo: meddisciplinarnosti, medbesedilnosti oziroma medmedijskosti ter reaktualizacije avantgarde (in performativnosti). V prvem delu avtor na konkretnih primerih besedilnih korpusov (od dramskih in ne več dramskih do neliterarnih) preiskuje potrebo temeljnih generatorjev slovenske dramatike in gledališča po meddisciplinarnih pristopih in intenzivnem dialogu literature z drugimi mediji. V izbranih delih in na treh intermedialnih repozicijah tekstovnega (*Butnskala* Marka Derganca in Emila Filipčiča, *Slovensko narodno gledališče* Janeza Janše ter *zgodba o nekem slastnem truplu in 5 fantkov.si* Simone Semenič) prepoznavna ključne skupne koordinate avtorjev dramskih tekstov: preiskovanje (funkcije) tekstovnega skozi prestopanje meja literarne pisave, dialoški odnos med zvrstmi in taktikami ter razumevanje funkcije teksta kot barthesovskega interteksta oziroma Deleuze-Guattarijevega rizoma:

Tudi pisava za gledališče je zato danes priča kopernikovskega obrata pogleda na vse tri paradigme: avtorja, tekst in bralca. Tekst rizom, ki ga Barthes poimenuje intertekst, je že zdavnaj postal nekaj, kar je v nasprotju z lepoto organskosti pomenjanja. Je medbesedilno in medmedijsko izjemno vezljiv. Je nekaj, v čemer se katerikoli del rizoma lahko poveže s katerimkoli drugim delom. Besedilo v gledališču je postalo nekaj, kar ni ukoreninjeno in osrediščeno, ampak daje videz arbitrarnosti, prehodnosti. (Toporišič 57)

Vseskozi evidentno navzoče stališče o vezljivosti teksta – tekstu kot *medbesedilnem in medmedijskem tkanju* avtor preizprašuje na konkretnih primerih (*Razodetjih* Dušana Jovanovića, *Hodniku* Matjaža Zupančiča, *Za naše mlade dame* Dragice Potočnjak ...) ter pri tem ugotavlja, da medbesedilni in medmedijski dialog pridobiva razsežnosti procesa semioze, multikulturalizem in identiteto pa je nadomestila kreolizacija – umetniki izhajajo iz globalnega stanja kulture, gledališče pa postaja prostor medmedijskih, medkulturnih prehodov in razlik.

Dialog obrobnega in središčnega oživlja v drugem delu monografije, ki prinaša razmislek o sodobni postdramski uprizoritveni sceni, ki po avtorjevi oceni razmišlja univerzalno (globalno), deluje pa izrazito partikularno (lokalno). Avtor analizira specifične postavantgardnih in postsocialističnih retorik prostora in teoretiziranja sodobnih različic ritualov (Ristić, Erjavec, Berger), ki uveljavljajo retroavantgardo ter lacanovsko *Realno*. V poglavjih, ki se prevešajo v zadnji del monografije, se vrača k avantgardni uprizoritveni sceni, premisleku o performativnem preizpraševanju

odra ter k ponovnemu umeščanju, reaktualizaciji avantgardnih pisav in sodobnemu dekonstrukcijskemu, a hkrati mestoma reinkarnirajočemu branju avantgard postavantgardnih umetnikov (Berger, Živadinov, Pandur, Pograjc, Frljić). Ukvarjanje z zgodovinsko avantgardo in neoavantgardo (futuristi, konstruktivisti), postavantgardami, z avantgardnimi oziroma neoavantgardnimi sledmi v slovenskem sodobnem gledališču je tudi avtorjeva stalnica teoretsko-praktičnega raziskovanja zadnjih let. Premislek o avantgardi (nakakšne načine neoavantgarde in retroavantgarde vstopajo v dialog s svojimi predhodniki in sodobnostjo) badioujevsko premešča v sedanjost – v čas po avantgardi in ga koncipira kot težnjo po zamenjavi reprezentacije s prezentacijo.

Z jasnimi tematskimi poudarki in s teoretsko-praktične perspektive avtor vzpostavlja svoje gledališče, po katerem gledališče govori jezik dramatičnih kontrastov, njegova besedilnost pa je hibridne narave, ki razmahne koncept alinearnega strukturiranja (ne več) dramskih ploskev raznolikih, velikokrat mediatiziranih diskurzov. Toporišč izhaja iz teoretskih dispozitivov postdramskega in skozi teoretski diskurz slovenskih uprizoritvenih praks pravzaprav prikaže, kako je gledališče zadnjih desetletij postalo tranzitni prostor za vzpostavljanje najrazličnejših tekstovno-uprizoritvenih prijemov. Gledališče intonira na hibridnih in mešanih formah, vedno bolj postaja govorjeno gledališče – spregovarja iz vsakokrat novih in drugačnih perspektiv in položajev – je svobodno, osvobojeno, večpotezno ali *realno gledališče* (Novarina). Skozi nove dimenzije retorike gledališkega prostora in transformacije uprizarjanja, ki temeljijo na zavračanju binarnih opozicij, gledaliških konvencij igralca in lika, igralca in gledalca ipd., se v gledališču vzpostavlja posebna dialektika, temelječa na intermedialnosti – prepletu glasbenih in vizualnih dramaturgij, ali novarinajevsko rečeno, gledališče je postalo »točka, od koder je mogoče opazovati ne le človeški svet, temveč ves univerzum« (Novarina 138). Prezentne dimenzije teksta, tkanega kot vezenina, kot vsakič nova kulisa sprožajo vitalizem sodobne dramatike v transformiranih oblikah in vzpostavljajo nomadstvo kot posebno vrednoto, ki uokvirja umetnost uprizarjanja.

Skozi intenzivno korespondenco žanrsko in tematsko raznolikih besedilnih in uprizoritvenih korpusov, s pomočjo katerih avtor preverja repozicioniranje dramske teorije in prakse v času medmedijske in medkulturne hibridnosti, se izrisujejo nastavki o specifikah današnje dramske pisave in gledališča, ki temelji na de(kon)strukciji, razsrediščanju, alinearnosti, navidezni alogiki, ukinjanju binarnih razmerij igravec – gledalec, semiotično – fenomenalno, resničnost – fikcija, zasebno – javno, singularnost – množstvo, metafora – metonimija. Vseskozi v monografiji je evidentno navzoča pravzaprav ključna avtorjeva misel in ugotovitev, da sta drama ali tekst v *dramatizirani družbi* (R. Williams) postala prizorišče dinamičnih prehodov in prekrivanj epistemologij različnih diskurzov ter literarnih in uprizoritvenih taktik.

Znanstvena monografija prinaša svež plet analiz žanrsko in tematsko raznolikih besedilnih in uprizoritvenih korpusov slovenskih umetniških praks v kontekstu medmedijske in medkulturne hibridnosti ter v (retro)avantgardnih umetniških kontekstih. Predstavlja produktivno sintezo poglobljenih teatrološko-praktičnih analiz, ki so plod avtorjevega večletnega sistematičnega in vseskozi jasno fokusiranega ukvarjanja z zgodovino in teorijo gledališča – od levitev drame in gledališča, (dinamičnih) soočanj tekstovnega in scenskega, ki se izteče v danes medmedijskih, medkulturnih, intertekstualnih hibridnih prostorih umetnosti. Zaradi analitičnosti, interdisciplinarne interpretativne naravnosti, spajanja teoretske in praktične misli v različnih kontekstih (zgodovinskih, socioloških, kulturoloških ...) bo delo zadovoljilo širok razpon bralcev ter bo dobrodošlo študijsko gradivo, obenem in predvsem pa prijetno ter inspirativno branje.

Literatura

Badiou, Alain. *20. stoletje*. Društvo za teoretsko psihoanalizo, 2005.

Novarina, Valère. *Govorjeno telo*. Mestno gledališče ljubljansko, 2010. Knjižnica MGL, 153.

Vitez, Primož. »Teater, govor, luč.« *Ars & Humanitas*, letn. 5, št. 1, 2011, str. 84–90.